

H ó d i S á n d o r

MAGYAR-MAGYAR

V I S Z O N Y O K

PSZICHOLÓGIAI SAJÁTOSSÁGOK

VAGY POLITIKAI JÁT SZ M Á K ?

HOZZÁSZÓLÁS HUNČÍK PÉTER ÍRÁSÁHOZ

Annak, aki a határon túli magyar kisebbségek ügyét a szíven viseli, nem kis csalódással kell tudomásul vennie, hogy a rendszerváltás óta – immáron tizenhárom éve – a kisebbségi kérdés rendezése terén semmilyen érdemi előrelépés nem történt. Bár haladás nincs, a magyar politikai élet szereplői mégis elégedetten dörzsölik tenyerüket, legalábbis úgy tesznek, mintha az EU-csatlakozás küszöbén e téren minden a legnagyobb rendjén lenne. Talán meg is feledkeznének az egész csödtömegről, ha ezt a visszasságot, más magyar anomáliákkal együtt, néhány értelmi-ségi olykor itt-ott szóvá nem teszi.

Hunčík Péter írása is ezek közé tartozik. Az *Etnikai immun-deficités szindróma – EIDS* című elemzésében nemcsak szóvá teszi ezt a csödtomeget, hanem jó érzékkel mindjárt a darázs-fészek kel-lős közepébe nyúl azzal, hogy mondandóját a magyar-magyar kapcsolatokra hegyezi ki. Merthogy a magyar-magyar kapcsolatok zavarában rejlik szerintem is az egész magyar élet rákfenéje. Hunčík szociálpszichológiai elemzése fontos meglátásokat tartalmaz, ami azonban a diagnózist és a terápiát illeti, az meglátásom szerint továbbgondolást igényel. A kulcskérdések:

Hogyan lehet meggyőzni a trianoni árvákat, ezt az „immun-deficités szindrómában” szenvedő népséget, hogy Magyarország csatlakozásával jobb idők köszöntenek rájuk is? Miként lehetne a fejükbe verni, hogy a schengeni határok lezárulása nem jelenti a világ végét, hiszen nemzettársaik az európai köz-ség megbecsült polgáraiként többet tehetnek majd érdekükben, mint amennyi eddig teltett tőlük?

A TRIANONI ÁRVÁK NAIVITÁSA

Az előzmények után reménytelenül ostoba naivitás volna, hogy a kisebbségek bármiféle jót reméljenek a csatlakozástól. Ahogyan megvoltak eddig, meglesznek ezután is. Fordulatot a ma-gyar-magyar kapcsolatokban csak egy új politikai szemléletvál-tás hozhatna, amelyre hiába várunk több mint tíz esztendeje.

Ennek ellenére Magyarországon nem kell tőlünk, a ki-sebbségek menekültáradatától tartani: ezeket a politikusok által kevésbé ismert nemzetrészeket megfélemlítéssel, kisemmizéssel, népirtással, kitelepítéssel, bombázással sem lehetett a helyükről kimozdítani. Fogyatkozni persze fogyatkoztak, de nem jobban, mint Magyarországon.

Persze, ahogyan Hunčík Péter írja, „megfelelő retorikával természetesen jól kozmetikázható minden probléma”. Jóhisze-mű emberekről lévén szó, a kisebbségi közvélemény végül is mindent elhisz. Ahogyan elhitte, hogy a feje fölött államszerző-déseket kötő magyar kormányzatok jót akartak neki, az ő ér-dekeit tartották szem előtt, elhiszi majd azt is, hogy ezután jobb lesz neki, akkor is, ha nem történik semmi, vagy ha éppenséggel ellenére alakulnak az események.

Hunčík jól látja, hogy az anyaországhoz fűződő erős érzelmi kötődés meggátolja a haragot, a csalódottságot, az ellenszegülést. A kisebbségieknek a túléléshez szükségük van arra a hitre, hogy egy jelentős, nagy múltú, felemelkedő, szép reményű nemzetnek a fiai. Nevezhetjük ezt a valósággal való szembenézés hiányának

vagy – ahogy ő fogalmaz – infantilis viselkedésnek, ez a remény akkor is élteti őket. Hunčík erre a – mesterségesen előidézett – infantilizált állapotra vezeti vissza az „immunodeficit szindrómát”. Úgy látja: a határon túli magyarok törődés- és szeretetigényét az anyaország nem elégítette ki, ezért ennek a szeretetnek (politikai, erkölcsi, anyagi támogatásnak) az elnyerése érdekében a kisebbségek sokszor olyasmire is vállalkoznak, ami megalázó számukra.

Az elmúlt évtized történései valóban számtalan példával szolgálnak erre a megalázkodásra. A kisebbségek nemcsak politikai és anyagi támogatásért kuncsorognak Budapesten, hanem – Hunčík Péter szavait idézve – még az egyszerű rutindöntések esetében is folyamatos megerősítést, részletekbe menő tanácsokat várnak tőle, s egy idő után valóban a passzivitás és alárendeltség vált fő jellemvonásukká, miközben az autonómia hiánya egyre inkább akadályozta felemelkedésüket.

Jómagam húsz éve foglalkozom néplélektani kutatásokkal, számos könyvet publikáltam az interetnikai viszonyokról, nemzeti karakterológiánkról, különösképpen a kisebbségi léttel összefüggő pszichopatológiai sajátosságokról (*Táj és lélek, A nemzeti identitás zavarai, Kisebbségi létértelmezések, Légtüres térben, Jugoszlávia bombázása, Magyarok a forrongó Szerbiában*). Így hát nem ismeretlen jelenség számomra az, amiről Hunčík Péter beszél. Megerősíthetem, hogy a passzív, alárendelődő viselkedés csakugyan a kisebbségek egyik leggyakoribb túlélési stratégiája. A fő baj azonban az, hogy a magyar kormányzatok – autonóm viselkedés hiányában – rendre túltettek a határon túli magyar kisebbségeken az autentikus nemzeti érdekek feladásában.

A nemzetkarakterológiával, a népek életének pszichológiai magyarázatával azonban felettébb csínján kell bánnunk, mivel az okot és okozatot nagyon könnyen összetéveszthetjük. Viselkedési jegyeinket nem lehet az adott körülményektől elvonatkoztatva értelmezni, a körülmények változásával a tartósnak vélt tulajdonságok könnyen eltűnhetnek, hogy átadják helyüket új, más személyiségvonásoknak. (Gondoljunk például régi barátainkra, akiknek az elmúlt években a hatalom szárnyat adott. Milyen parádés, lélegzetelállító változáson ment át némelyikük – saját édesanyjuk ámulatára és a pszichológusok okulására.)

MAGYAR LÉLEK, KÍNPADON

E ponttól azonban ellent kell, hogy mondjak Hunčík Péternek. Az elmúlt évek történéseinek az ismeretében nem állja meg a helyét az a feltevés, hogy a határon túli magyar kisebbségek nem képesek autonóm módon viselkedni, hogy nem képesek önálló véleményalkotásra, sorsformáló döntések meghozatalára, közös

fellépésre, kockázatra, áldozatvállalásra. Úgy vannak ők is a rájuk testált szereppel és viselkedési jegyekkel, mint a kínpadra feszített ember a „beismerő vallomással”. Sok mindenre rászoríthatja az élet az embert, olykor még infantilisnak látszó viselkedésre is, ezért ne ítélkezzünk elsietetten.

A határon túli magyarság helyzetéből kifolyólag sajátos lelki alkattal élte végig a huszadik századot; a kisebbségi sorban elszenvedett sérelmei és keserű tapasztalatai ellenére mindig bizakodással tekintett a jövőre és Magyarországra. Ez a bizakodás és várakozás utóbb naivitásnak bizonyult, de én ezt nem írnám a kisebbségek számlájára. Nem csak azért, mert az elcsatolt területekre került magyarság szellemi műhelyek és nemzeti értelmiség nélkül maradt, a jobbára földművesekből és munkásokból álló népesség pedig önnön erejéből nem volt képes a magyar intézmények – önálló iskolák, egyetem, sajtó, tévé – és az értelmiség hiányából fakadó szellemi űrt áthidalni, és realisabb nemzeti stratégiát kidolgozni. Azért sem rónám fel nekik jelenlegi alárendelődő magatartásukat és letargikus állapotukat, mert kialakulásában a többségi népek agresszivitása és a nagyvilág közönye mellett a magyar politika is vastagon ludas.

A politikai fordulat idején a határon túli magyarság szellemi-kulturális életében gyarmatosító állapotok uralkodtak. A közoktatásból, tájékoztatásból, politikából teljes egészében hiányzott (és hiányzik ma is) a magyar szellemiség. Idegen érdekek, szándékok, törekvések hatása alatt sínylődtek a magyar közösségek, ha egyáltalán beszélhetünk közösségekről, hiszen sem módjuk, sem képességük nem volt közösségi érdekeiket megjelölni és képviselni.

És mégis, amint felcsillant a remény szikrája, ebből az alélt állapotból szinte napok alatt talpra állt a határon túli magyarság. Minden utódállamban késedelem nélkül létrehozta politikai érdekszervezeteit, megfogalmazta jövőre vonatkozó elképzeléseit, és a többségi népek legnagyobb elképedésére követeléseivel megjelent a nemzetközi nyilvánosság előtt. Ebben a szerveződésekben az anyaországnak nem volt szemernyi része sem, legfeljebb a Panoráma szerkesztőségének, amennyiben hírt adott a határon túli történetekről.

Kezdetben a magyar diplomácia támogatta a spontán jelentkező önszerveződést, amíg az formát nem öltött, az autonómia törekvésekkel azonban nem tudott mit kezdeni. A retorika nem változott: a magyar kormány továbbra is támogatásról biztosította a határon túli nemzetrészeket, gyakorlatilag azonban a kisujját sem mozdította értük, sorsukra hagyta őket. Mi több, heves tiltakozásuk ellenére államszerződéseket kötött a fejük fölött, amelyekkel szűk keretek közé szorította a több-

pártrendszer kialakulásával létrejött csekély politikai mozgásterületet. Az eredmény nem maradt el: a határon túli magyar kisebbségek visszakozásra kényszerültek, ami a többségi népek keményebb fellépését eredményezte.

A magyarázkodás ismert. Magyarországnak az európai uniós csatlakozás érdekében kényesen ügyelnie kell a „térseg stabilitására”, amit állítólag a magyar nemzetiresszek autonómiatörekvései veszélyeztettek. Mit sem számított, hogy a valóságban fordított a helyzet: a térség stabilitását a nacionalista államok fékevesztett agresszivitása és kisebbségellenes magatartása veszélyeztette, és veszélyezteti ma is, a megoldást pedig – jobb híján – az autonómiák biztosítása jelentené.

LŐTT BAKOK, VERGŐDÉSEK

Ma már nyilvánvaló, hogy a magyar diplomácia az államszerződésekkal bakot lőtt, az adott helyzetben konstruktív javaslatokkal is elő tudott volna állni, anélkül hogy ezzel késleltette vagy veszélyeztette volna – az egyébként minden várakozáson felül elhúzódo – csatlakozást. Az autonómiatörekvések felkarolása révén új Közép-Európa-politika jött volna létre, amelynek eredményeként a magyar nemzetiresszek (és velük együtt a térség népei) ma ígéretesebb jövő elé nézhetnének.

Hadd osszam meg olvasóimmal személyes tapasztalataimat azokból az idökből. Összhangban Antall József néhai miniszterelnök kijelentésével, miszerint lélekben mind a 15 millió magyar miniszterelnökének érzi magát, a határon túli magyarság csúcsszervezetének, az 1991-ben alakult KENF-nek (Közép-európai Népcsoportok Fóruma) az elnökeként Duray Miklóssal, a szervezet alelnökével együtt megkerestem a miniszterelnök urat, hogy összehangoljuk a KENF lépéseit a magyar kormány és külpolitika lépéseivel és lehetőségeivel. Kezdeményezésünk, ismételt próbálkozásaink elenére, nem járt sikerrel. Kérésünk a miniszterelnök úr és a magyar diplomácia részéről nem talált megértésre, attól félve, hogy a magyar nemzetiresszek közös fellépése „felbresztheti a kisanant reflexeket” a szomszédos népeknél.

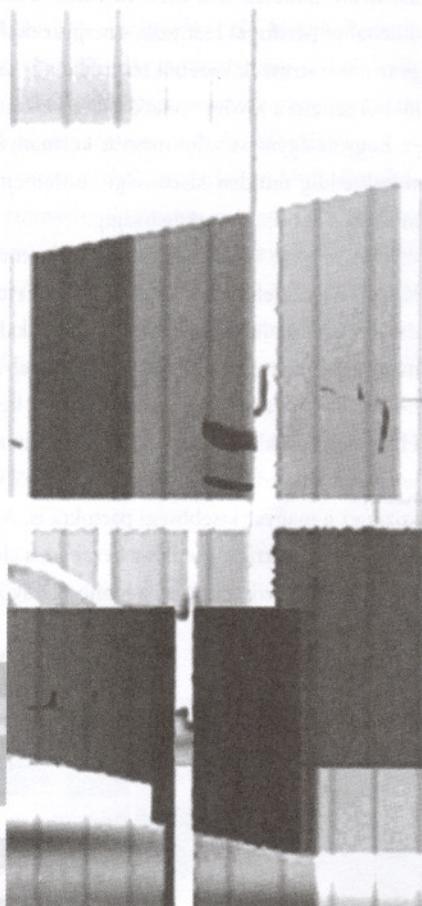
Ez az elutasítás volt – az államszerződések megkötése mellett – a magyar kormányzat másik végzetesen rossz döntése saját kisebbségei ellenében, amely gyakorlatilag pontot tett a magyar autonómiatörekvéseknek és a határon túli magyarság politikai önszerveződésének a végére.

Azóta egy helyben topogunk és vergődünk. De még ha így lenne. Sajnos, a helyzet rosszabb ennél. Attól kezdve, vagyis tíz éve, a magyar kisebbségpolitika folyamatos hátrafelé menetelés. A korábbi tervek füstbe mentek, a hosszú évek felemésztették azt az erőt és lelkesedést, amely a határon túli magyarokat fűtötte. A „konfliktuskerülés” érdekében az autonómiák ügye is lekerült a napirendről, ettől azonban a szomszédos országok semmivel sem lettek kedvesebbek és engedékenyebbek. Ellenkezőleg, miután a valós igények támogatása helyett Budapest csillogó-villogó ajándékokkal próbált a kisebbségek kedvében járni, a szomszédokból ez inkább irigységet és féltékenységet váltott ki.

TÉRDRE KÉNYSZERÍTŐ KÖRÜLMÉNYEK

A politikai fordulat többféle megoldási lehetőséget hordozott magában. A határmódosítás nem volt benne a levegőben, az utóállamokat azonban az összeomlás után föde-

A „konfliktuskerülés” érdekében az autonómiák ügye is lekerült a napirendről, ettől azonban a szomszédos országok semmivel sem lettek kedvesebbek és engedékenyebbek.

ratív állammá lehetett volna alakítani, amelyekben a magyar népcsoportok a többségi néppel egyenrangú társnemzeti státust kaptak volna. Ennél jóval egyszerűbb lett volna rászorítani az érintetteket a magyar autonómiák biztosítására. Erre többször is kínálkozott volna lehetőség.

Történt-e mulasztás? Ha igen, kit, miért, milyen mértékben terhel felelősség? Ezen a történészek majd elrágódnak. Itt csak arra szerettem volna rámutatni, hogy sorsdöntő pillanatban korántsem a kisebbségek bizonyultak enerválnak és maflának. Ellenkezőleg, a kisebbségek helyzetüknél fogva érettebbek voltak a változásokra, mint a szomszéd népek vagy az anyaország.

A kisebbségiek zsigereikben hordozzák a változás iránti vágyat, és az adott politikai palettán belül tévedhetetlenül mindig a jobbik, a jövő felé mutató politikai törekvés mellett voksolnak. Maguk a szerbek is, akik pedig a más népek iránti elismerő jelzőkkel szűken bánnak, gyakran mondják, hogy a demokratikus átalakulás igazi motorjai Szerbiában a vajdasági magyarok. Ez másutt is így van, még ha az elismerő jelzők el is maradnak.

Nem a magyar kisebbségek lelkületével, az autonóm módon való viselkedés hiányával van itt baj, hanem a magyar nemzetrészeket térdre kényszerítő körülményekkel. A határon túli magyar népcsoportok tragédiája abban rejlik, hogy önmagukban gyengék jobb belátásra bírni a többségi népeket, az anyaország pedig a döntő pillanatokban hátat fordít nekik. A nemzetközi fórumokon semmilyen konkrét követelés nem hangzott el az érdekében egyetlen kormány részéről sem. Hasonló helyzetben a dél-tiroli németek sem mentek volna semmire. Nemcsak a védőhatalmi pártfogás hiányzik, a magyar diplomácia kiverte a magyar nemzetrészek kezéből (és a fejéből) azt is, amire saját erejükből teltt: a jövőre vonatkozó terveiket. Csak a vak nem látja, hogy az egymást váltó magyar kormányzatok ellenérdekeltek voltak eddig minden kisebbségi kezdeményezésben az autonómiáktól a kettős állampolgárságig.

A magyar kisebbségpolitika kudarcot kudarcra halmoz. A KENF helyét felváltó Magyar Állandó Értekezlet (Máért) Budapesten valószínűleg már olyan indítékkal hozták létre, hogy a magyar nemzetrészek ne tömörülhessenek közös szervezetbe, és ne hozhassák a magyar kormányzatot kellemetlen helyzetbe. Hivatalos indoklás szerint a Máért ülésein a parlamenti képvisellettal rendelkező magyar pártok képviselői vesznek részt. Vonatkozik ez a magyar kisebbségi pártokra is. A magyar kormány azt nézi, hogy ki tartja a gyeplőt a kezében, a „legitimitás” hamis jelzavával takarózik, mintha ez lenne az üdvözülés útja az elcsatolt nemzetrészek esetében.

LEGITIMÁCIÓS SZÍNJÁTÉK

Nézzük meg, mi rejlik valójában a kisebbségi pártok „legitimációja” mögött. Az etnikai pártokon alapuló kisebbségi érdekvédelemről már évekkel ezelőtt kiderült, hogy a határon túli magyar közösségek érdekeinek a képviselőitére alkalmatlanok. Arra viszont – balszerencsénkre – jók, hogy sorra legitimálják azokat a parlamenti döntéseket, amelyeket a románok, szerbek, szlovákok, ukránok a magyar nemzetrészek ellenére hoznak. Mi több, az a körülmény, hogy a kisebbségi pártok nemcsak integrálódtak a többségi nép politikai életébe, hanem díszletként kormányzati szerepet is vállalnak, azzal a sajnálatos következménnyel járt, hogy ezzel a színjátékkal Nyugat szemében a magyar kérdés lezárult.

Az a fonák helyzet állt elő, hogy kisebbségi pártjainkkal inkább a többségi nép érdekeit szolgáljuk, mintsem a magunkét. Magyar parlamenti pártjainknak köszönhetően a többségi népek egyenlőséget, nemzeti egyenjogúságot színlelhetnek a világ előtt, miközben a demokrácia játékszabályaira hivatkozva (a többség akarata szent) jogfosztott helyzetben tartanak bennünket.

Ez az egyik probléma. A másik az, hogy nem annyira pártokra, mint inkább a magyar közösségek integrálására, érdek-egyeztető, koordináló, szolgáltató szervezeti struktúra kialakítására lenne szükségünk. Sajnos, ezzel szemben a magyar kormányzat a kisebbségi pártokra alapoz mindent. Ami annál is érzékenyebben érint bennünket, mivel Magyarországon immár négyszer cserélődött a politikai hatalom a többpártrendszer bevezetése óta, a határon túli nemzetrészek esetében viszont egyszer sem került sor hatalomváltásra, jószerevével ugyanaz a struktúra tartja kezében a hatalmat, amelyik a diktatúra kiszolgálója és haszonélvezője volt – csak most frazeológiát változtatott.

Magyarázat persze mindenre van. Hunčík Péter is szóvá teszi azt a jelenséget, hogy választások után a kisebbségi vezetők kórusban szavalják, hogy nekik „a mindenkori magyar kormánnyal kell együttműködniük! Ám a lényeg, hogy miben, minnek a megvalósításában kell együttműködni” örök rejtély marad előttünk. A fontos gondolat ezután jön: „Mintha az ingaeffektus kigondolói épp azt szeretnék belesulykolni a kisebbségi vezetőkbe, hogy automatikusan, spontán módon, a dolog lényegére való rákérdezés nélkül fogadják el azt a kapcsolatot, melyet az anyaország kínál fel számukra.” Azt hiszem, hogy Hunčík Péter a fején találta a szöveget: a kutya itt van elásva.

Úgy tűnik, hogy a kisebbségi pártok csődjével senki sem kíván szembenézni. Szerencsére az idők változnak, a többségi népek mind több engedményre kényszerülnek. Ezeket az engedmények azonban ne tévesszenek meg senkit, nem a kisebbségi pártok érdemei. A többségi népek adják meg saját érdekük-

ben, lépésről lépésre, mindig annyit csepegtetve, amennyit a külföldi legitimációs érdekük megkíván tőlük.

ÉRDEKEK, TERMÉSZETES SZÖVETSÉGEK

A kisebbségpolitika eredménytelenségének az egyik okát Hunčík abban látja, hogy a magyar politikai élet közszereplői hamis sémában gondolkodnak. Abból a hamis feltevésből indulnak ki, hogy „a Kárpát-medence országaiban élő, magát magyar nemzetiségűnek valló emberek gondolatvilága, eszmerendszere, értékhierarchiája, nemzettudata, attitűdrendszere, szocializációja azonos”. Hunčík Péter szerint a homogenizáló szándék tudatlanságból fakad, én viszont attól tartok, hogy jól körülhatárolható politikai törekvéseket takar. A magyar politikai életben hasonló homogenizáló szándék figyelhető meg a vidéki Magyarország vonatkozásában is. Sajnos a magyar politika nem tudott megszabadulni a centralista gondolkodásmódtól, a „Pesten mindent jobban tudnak” feudális örökségtől, márpedig éppen ez a terhes örökség jelenti mind a magyar–magyar integrációnak, mind a magyar társadalom felemelkedésének a legnagyobb akadályát.

A centralista látásmód csak fölé- és alárendeltségi viszonyokat fogad el, ezzel azonban ma már semmire sem lehet jutni. Nagyjából Hunčík is erre a következtetésre jut, amikor kijelenti, hogy „a magyar politikai elitnek, párthovatartozástól függetlenül, hozzá kell látnia ahhoz, hogy ezt a függő viselkedésmódot a maga részéről megszüntesse. Különben a magyar kisebbségnél már a közeljövőben megjelenik a címben jelzett EIDS – etnikai immundeficites szindróma összes szimptomája.”

Nos, a magam részéről kétlem, hogy ez a dolog ilyen egyszerű volna. A magyar–magyar kapcsolatok ártértékeléséhez politikai paradigmaváltásra van szükség. Annak felismerésére, hogy a nemzet felemelkedéséhez az egyes nemzetrészek valós érdekei és természetes szövetségén alapuló új nemzetstruktúrát kell kiépíteni.

Ez a jövőkép sajnos szinte teljes egészében hiányzik mind a magyar politikai és közgondolkodásból, mind a szomszédos államokéból. Hiányzik a decentralizációra való hajlandóság, a jogköröknek és hatalomnak a megosztására való készség, márpedig e nélkül üres szóbeszéd demokratikus átalakulásról beszélni.

A kisebbségek lelkületét elemezve, az önállóság és az autonóm viselkedés hiányából fakadó tüneteket szemügyre véve többféle diagnózist állíthatunk fel. Nevezhetjük ezt „dependenciának”, „infantilizmusnak”, „immundeficites szindrómának” is, vagy ami-

nek akarjuk. A helyzet megoldásának a kulcsa nem a pszichológiai címkéken és diagnózison múlik, mert a bajokat nem lehet valamilyen kognitív csoportterápiával orvosolni. A kisebbség körében kialakult társadalompatológias helyzet csak jobbító szándékú politikai akaratral változtatható meg, ami egyelőre hiányzik.

ÜZENETEK HELYETT...

A továbblépést illetően Hunčík Péter fontosnak feladatnak tartja, hogy létrejöjjön egy autonóm kisebbségi elit, amelynek kineveléséhez, megtartásához stb. további támogatásra van szükség – de: politikai kritériumok nélkül. Mindezzel egyetértek, sőt továbbmegyek: a magyarországi támogatási rendszer átstrukturálása ez idő tájt a legfontosabb nemzetstratégiai kérdés.

Lehetséges, hogy az anyaországi támogatással kapcsolatosan készültek hatékonysági vizsgálatok, nekem sajnos nincs tudomásom róluk. Azt viszont tudom, hogy a határon túli magyarságnak nyújtott segítség az eddigi formájában nem szolgálta a nemzeti közösségek fennmaradását, mert a támogatás egy része pártkasszába került, más része a szomszédos országok költségvetését tehermentesítette. Az eddigi segítség, bár nem nagy összegről van szó, átgondolt támogatási program keretében elegendő lett volna egy magyar intézményrendszer alapjainak a lerakásához. Egyelőre nem látom semmi jelét a szemléletváltásnak, ezért nem hiszem, hogy a határon túli magyar közösségek egy új támogatási politikának köszönhetően gyors és tartós fejlődésnek indulnának.

Hunčík Péter azt várja a csatlakozás küszöbén álló Magyarországtól, hogy az „egyértelmű, reális és félreérthetetlen” üzenetet küldjön a környező országokban élő kisebbségeinek, arról, hogy a határain kívül élő magyarokat a magyar kulturális közösség egyenrangú részének tartja, és azok megmaradását minden körülmények között támogatni fogja. Meglátásom szerint az ilyen értelmű üzenetekből (nyilatkozatokból, fogadalmakból) eddig sem szenvedtünk hiányt, és egy újabb üzenet (nyilatkozat, fogadalom) nem sokat segítene rajtunk. Én inkább szeretném határozott jeleket látni annak, hogy a magyar kormányzat és a politikai élet közszereplői csakugyan érdekeltek a határon túli magyar közösségek talpra állításában, s hogy partnerként viszonyulnak hozzájuk.